

Ionuț Țene

Pe urmele valahilor uitați
Despre etnogeneza românilor

Prefață de Prof. univ. dr. Ioan Drăgan
Postfață de Conf. univ. dr. Avram Fițiu

Cuprins

Cuprins	5
Cuvânt-înainte.....	9
Argument	11
Prima atestare documentară a etnonimului „român” într-o cronică din secolul al XIV-lea. „Români”, de la verbul „a rămâne”?	13
Valahii erau recunoscuți ca daci la curtea împăratului Carol cel Mare de la începutul secolului al IX-lea.....	19
O entitate administrativă românească: ducatul valahilor din Tesalia, în secolele X-XI.....	26
Catalania din Valahia Mare în secolul al XIII-lea. Valeriu Papahagi sau fascinația Pindului	30
Acarmania – țara Valahiei mici de la granița cu istmul Corint în zorii Evlui Mediu.....	36
Românii și bulgarii erau frați de lege, sânge și grai în Balcanii Evlui Mediu	41
Primul stat românesc medieval – Regatul Țării Românești, cu capitala la Veliko Târnovo, din anul 1186	45
Valahii din Balcani în cronică francezului Robert de Clari de la începutul secolului al XIII-lea.....	53
Isidor Ieșanu – un istoric bosniac de la începutul secolului XX despre originile românești ale Bosniei.....	58
Kosovo – o istorie valahă.....	64
Morlaccii – valahii din Dalmația, în memoriul unui ofițer francez, cu origini valahe, din 1806	69
Valahii din Peninsula Sinai. Apărătorii unei mănăstiri ortodoxe	79
Valahii din Bitinia (Asia mică). Transhumația și autohtonism	85
Moldova lui Ștefan cel Mare cuprindea Pocuția și Galiția valahă, până spre Liov.....	92

Originile etno-lingvistice ale valahilor rumâni din Galiția roșie.....	98
Vlahii români din peninsula Crimeea și Caucaz. O etnogeneză a transhumanței.....	105
Vlahii rumâni din Lituania și Letonia. Autohtoni sau migranți?.....	112
Vlahii români din Austria. Secretele etnogenezei românești de la vest de Tisa.....	117
Vlahii rumâni, stăpânii Muntelui Athos în secolul al XI-lea. Istoria unei supremații valahe.....	120
Vlahii din Peninsula Istria (Croația). O perspectivă istoriografică nouă privind etnogeneza poporului român.....	125
Istoria goralilor – români (valahii) din sudul montan al Poloniei.....	130
Volohii români din nordul Transcarpatiei (Ucraina). O istorie românească renaște.....	134
Vlahii din Cehia. Istoria unei transhumanțe românești din Carpații Păduroși.....	138
Românii Apuseni: Istroromânii – monografie fotografică.....	142
Valchava – o localitate de valahi „romanși” din sud-estul Elveției.....	147
Valahii din Panonia și din jurul lacului Balaton în secolul al IX-lea. O „Romanie populară”.....	154
Panonia – o vatră a etnogenezei românești. Teoria istoricului Stelian Brezianu.....	162
Panonia valahă – un ținut al transhumanței legat de statele româno-slave din Transilvania secolului al IX-lea.....	167
Originile ebraice ale etnonimului valah/vlah în viziunea istoriografiei naționaliste grecești din 1939.....	173
Dacia Ripensis extinsă – vatra etnogenezei românești? O teorie inedită a istoricului Teodor Filipescu, la 1906.....	178
Valea Timocului – vechea posesiune vlahă a Podunaviei lui Mircea cel Bătrân, domnul Țării Românești.....	183
Misienii – valahii dintre Dunăre și Munții Haemus, creatorii primului stat românesc medieval din secolul al XII-lea.....	188

Domnii Țărilor Române – cititori de lăcașuri ortodoxe valahe în Epir și Tesalia. O viziune a lui Iorga de la 1914	192
Absurditatea teoriei istoriografice a naționaliștilor greci despre valahi	197
Valahii din Silezia și castelul uitat al lui Mihai Viteazul de la Kiensberg	201
Republica autonomă a românilor vlahi de lângă Sarajevo (Bosnia) din anii '90 – Romanija	208
Principatul Pindului: primul stat modern al valahilor din Balcani înființat pe 29 august 1917	213
De ce valahii de lângă Sarajevo (Bosnia) păstrează etnonimul „Romanija” pentru republica lor autonomă?	220
Regatul Țara Românească Moravia valahă din Cehia. O istorie recentă după 1990	225
În mijlocul valahilor gorali din Polonia și Cehia.....	230
Etnogeneza românească – români, valahi, vlahi, ardeleni, munteni, moldoveni, aromâni.....	237
Vladimir Crețulescu reconstruiește o etnogenază în <i>Les origines du discours identitaire Aroumian-Roumain (1770-1878): la construction d'une identité nationale</i>	245
Poetul Peider Lansel – un Eminescu al romanișilor din Elveția. O conexiune cu criticul clujean Adrian Marino.....	252
Poetul Byron – amantul unei frumoase aromânce din Pind și comandantul brigăzii aromâne anti-otomane de la 1824	257
Poetul Ioan Nenițescu – un academician pe urmele aromânilor vlahi din Balcani, la sfârșitul secolului al XIX-lea	263
Apostol Mărgărit – cititorul școlilor românești din sudul Dunării, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea	269
<i>Ultimul cuvânt al lui Socrat Buba</i> : un roman de tip frescă despre valahii din Albania comunistă	280
Postfață.....	287
Bibliografie selectivă	289

Prima atestare documentară a etnonimului „român” într-o cronică din secolul al XIV-lea. „Români”, de la verbul „a rămâne”?

Istoria etnogenezei românești ține de durata lungă a istoriei, cum ar spune istoricul francez Fernand Braudel, de un autentic „imobilism istoric”, de fapt, de o „fermentație” etno-culturală care a durat secole, din veacul IV până în veacurile XII-XIII, când românii erau deja constituiți ca popor cu limbă și valori religioase distincte față de migratori sau populațiile înconjurătoare. Despre această etiologie complicată s-au scris cărți numeroase și s-au emis teorii. Ce-i drept, proto-românii sau stră-românii au navigat într-o durată istorică aproape imobilă, ca o pânză freatică specifică, „subterană”, care a ignorat secole istoria mobilă și dinamică a popoarelor migratoare sau a primelor state medievale. Acest anistoric sau imobilism istoric „enigmatic” (apud Gh. Brătianu) i-a salvat pe strămoșii noștri de la dispariție în văltoarea migrației și a războaielor de cucerire ale statelor medievale în ascensiune. Românii, de când au conștientizat că sunt un popor distinct, și-au spus întotdeauna „români” sau „rumâni”. La începutul Evului Mediu, bizantinii sau slavo-germanii le spuneau autohtonilor latinofoni „valahi”, cu derivatele arhicunoscute din cronicile timpului – „vlah”, „voloh”, „olah”, „blachi” etc. La 980, împăratul Vasile al II-lea Bulgaroctonul amintește de o populație din Balcani necunoscută până atunci: valahii. Etonimul valah se repetă într-un hrisov din 1020 în favoarea episcopului din Akris (Ohrida) și în care se vorbește despre „Valahii de prin toată Bulgaria”. Reiese de aici că populația de valahi era destul de numeroasă și trăia pe un spațiu geografic larg din arealul balcanic. De la început, valahii au fost percepuți ca locuitori latinofoni, mai ales că toate populațiile barbare îi numeau pe celto-galo-romani ca „volcae” și apoi identic pe locuitorii romanizați. Pentru greci, „valah” a devenit similar cu „păstor nomad”, iar la albanezi cu profesiunea de cioban. Valahii negri erau de la nord de Dunăre, iar cei albi de la sud de Dunăre, conform cronicilor medievale. Culorile erau considerate, de altfel, sinonime cu punctele cardinale: alb la sud, negru la nord, albastru la vest, iar roșu la est. „Punctele cardinale colorate” le-au preluat și turcii. Există în istoriografia noastră două teorii: una, că valahii sunt autohtoni în arealul balcanic, iar a doua paradigmă, că valahii au venit, prin transhumanță, de la nord de Dunăre spre sud. Ani la rândul, prin lecturile și cercetările efectuate, consider că valahii sunt de aici, autohtoni din tot arealul balcanic și din întreg

spațiul carpato-danubiano-pontic, care erau într-o perpetuă mișcare pastorală, valahii trăind alături de popoarele migratoare. În nordul Dunării, valahii negri au reușit apoi să-și întărească etnia și poziția, întemeind state românești medievale începând cu secolul al XIII-lea. La valahii sud-dunăreni, noțiunile de bază ale credinței creștine sunt moștenite din limba latină. La sud de Dunăre, stăpânirea romană a fost mult mai îndelungată decât la nordul Dunării. Romanizarea valahilor sud-dunăreni a fost mai accentuată. De aceea, împăratul erudit Constantin Porfirogenetul, în lucrarea *De administrando imperio*, făcând referiri, cu ocazia cuceririi orașului Salona de către slavi în secolul al VII-lea, face diferența între cetățenii greci ai Imperiului Bizantin și populația romanofonă a regiunii, pe care o numește categoric, de cinci ori, „romanoi”, precizând că aceștia se numesc „romanoi, pentru că au venit din Roma și poartă acest nume până astăzi (anul 945)”¹. Poporul autohton cu rădăcini traco-iliro-geto-daco-romane, numit valah de cronicile străine, s-a auto-numit întotdeauna „român” sau „rumân”, care a devenit și denumirea unei categorii sociale de țărani. Valahii aveau conștiința propriei denumiri, de „români”, prin filiația imperială romană.

Dar, pentru prima dată într-un înscris occidental, în afara numelui de „valah” apare etnonimul „român”, într-un document de la începutul secolului al XIV-lea în Italia. Istoricul clujean Șerban Turcuș publica în anul 2000 un articol-document de excepție, în care apărea pentru prima dată etnonimul „român”. Articolul a devenit de referință pentru istoriografia românească și europeană, subliniind recunoașterea internațională a etnonimului „român”, pe lângă cel uzual de „valah”, cu variantele sale diverse, care intraseră în circulația istoriografică bizantină și slavo-germană de la începutul Evului Mediu. Iată ce scria atunci istoricul clujean, care mi-a fost profesor la Facultatea de Istorie din Cluj-Napoca:

„Textul la care facem referire se găsește la Biblioteca Apostolica Vaticana, manuscrisul Chigi M.V. 116, foile 63 retro – 105 retro și a fost descoperit, după cum am mai precizat, de Patrick Gautier Dalche. Textul în cauză este o variantă a unui text de cronică universală copiat între 21 iulie și 30 august 1394 de către un membru al unei mari familii florentine, Amaretto Mannelli. Manuscrisul Chigi M V 116 este o variantă în trei părți. Ceea ce ne interesează pe noi este cea de-a doua parte, foile 65 verso – 72 retro, parte constituită dintr-o descriere a lumii, a cărei origine se pare că este toscană, ținând seamă de particularitățile de limbă. Dacă anumite indicii ar sugera că sursa primară a alcătuirii acestei descrieri geografice ar putea fi datată la sfârșitul secolului al XIII-lea (precizări relative la faptul că locuitorii Livoniei sunt păgâni sau pomenirea coloniei genoveze de la Caffa în Ghazaria fondată pe la 1266), alte indicii sugerează

¹ Neagu Djuvara, coord. – Cicerone Poghirc, *Romanizarea lingvistică și culturală, în Aromânii, istorie, limbă, destin*, Ediția a II-a revizuită, Humanitas, București, 2012, pp. 14-21.

ca dată a alcătuirii acestei descrieri într-un interval mai târziu, adică între 1313-1341. Mai concret, este indicat faptul că în Salmazia (Sarmația) domnește un împărat „che ssi chiama l'Osbeccho”. Este vorba de Oshăg, hanul Hoardei de Aur, care a domnit între anii anterior amintiți. Dacă luăm în considerare că în manuscris moartea împăratului Henric de Luxemburg – 1313, înmormântat în Domul din Pisa, este ultimul indiciu cronologic folosit de cronică într-un catalog al împăraților, putem conchide că întregul text a fost scris în zona anilor 1313-1314-1315.”²

Despre folosirea, pentru prima dată, a etnonimului în cronici medievale a scris și istoricul academician Ioan-Aurel Pop, după studiul manuscrisului italian medieval scos în lumina cercetării științifice de către istoricul Șerban Turcuș:

„Faptul că românii foloseau în Evul Mediu denumirea de *rumân* (român) pentru a se numi pe sine și că exista dualitatea vlah-român/ român sunt realități menționate. Astfel, o descriere a lumii, probabil de origine toscană (dintr-un manuscris de la Biblioteca Apostolica Vaticana, pusă recent în valoare pentru istoriografia română), spune că, în jurul anului 1314, în «provincia» numită Ungaria, care era *reame* (regat, structură politică), trăiau, în afară de unguri, și românii: «In quella medesima provincia sono i Rumeni e i Valacchi, e quali sono due grandi generazioni e anno reame e sono paghani». Prin urmare, autorul din Peninsula Italică știa la începutul secolului al XIV-lea că cei pe care occidentalii îi numeau valahi se chemau pe sine români (*rumeni*), că aveau anumite structuri politice organizate (*reame*) și că nu erau «creștini», mai exact nu erau «creștini adevărați» sau catolici. Cu alte cuvinte erau «schismatici». Mai sunt exemple în epocă, adesea din mediul franciscan, când credincioșii bizantini erau numiți nu doar «schismatici», ci și «eretici» sau «păgâni», nefiind plasați între «creștini». Autorul textului știe cumva, în mod vag și mitic, despre cele două nume, din care face două «ramuri» sau «generații», cam în genul în care apar aceste nume în legenda despre frații Roman și Vlahata, eroii eponimi ai românilor. Aceeași dualitate de etnonime, de această dată în limba latină, se remarcă într-un cunoscut document al papei Clement la VI-lea, de la 1345, în care românii sunt chemați *Olachi Romani*. Aici, în redacție papală, apar ambele nume (ca și în exemplul anterior), și cel de vlah (*olah*), dat de străini, și cel de rumân, dar de românii înșiși”³.

² Șerban Turcuș, *Prima mărturie străină despre etnonimul român (1314)*, în: „Cele Trei Crișuri...” seria 3, anul 1, 2000, nr. 7-9, iulie-septembrie 2000, pp. 2-14.

³ Ioan Aurel Pop – Discurs de recepție. *Istoria și semnificația numelor de român/valah și România/Valahia*, Academia Română, 2013. Vezi și Ș. Turcuș: *Prima mărturie străină despre etnonimul „român” (1314)*, în „Cele trei Crișuri” (Oradea), seria a III-a, an I (2000), nr. 7-9 (iulie-septembrie), p. 6.

Ioan Aurel Pop consideră cu acribia caracteristică că documentul este „o descriere a lumii, probabil având o origine toscană”, se păstrează într-un manuscris de la Biblioteca Apostolica Vaticană, pus recent în valoare pentru istoriografia română. În document se spune că, în jurul anului 1314, în „provincia” numită Ungaria, care era reame (regat, structură politică), trăiau, în afară de unguri, și românii: „In quella medesima provincia sono i Rumeni e i Valacchi, e quali sono due grandi gienerazioni e anno reame e sono paghani”. Prin urmare, autorul din Peninsula Italică știa la începutul secolului al XIV-lea că cei pe care occidentalii îi numeau valahi se chemau pe sine români (rumeni), că aveau anumite structuri politice organizate (reame) și că nu erau catolici, fiind ortodocși⁴.

Astfel, cronica anonimă italiană publicată de Gautier Dalché pare a conține prima atestare a etnonimului „rumeni”. A fost semnalată atât de Șerban Turcuș, cât și de academicienii Ion Aurel Pop și Victor Spinei. Însă, istoricul Dan Ungureanu, într-un articol polemic, construit pe o teză preconcepțiv negaționistă, are o altă opinie, constatând că atestarea e bazată pe o simplă eroare de transcriere a lui Gautier Dalché. Conform lui Dan Ungureanu, consultarea manuscrisului (Chigi M V 116) ne arată că e vorba de o simplă eroare de transcriere a cuvântului *cumani*, *cumani*, scris cu *γ*, litera *c* en potence⁵.

În volumul *Națiune și europenitate. Studii istorice in onorem magistri Camilli Mureșanu*, Editura Academiei Române, București, 2007, acad. Victor Spinei a publicat un articol exhaustiv despre acest etnonim de „român” apărut în cronica occidentală la începutul secolului XIV. În articolul *Români în cronica atribuită lui Amaretto Mannelli*, la pp. 19-22 autorul face următoarele precizări:

„Despre «provincia Ungaria» cronica toscană face precizarea că avea calitatea de regat și că era locuită de mai multe neamuri, dintre care o parte creștini, o altă parte, alcătuită din români (bracchi), fiind păgâni: «La VII Provincia Ungheria, e anche ha Reame, e sono molta gente, non vha contadi grandi; confina colla Magna dall una parte; dall una parte sono Cristiani, e avvi comuni, e bracchi, che sono due grandi generazioni, e hanno Reame, e sono Pagani». (A VII-a provincie este Ungaria, care este totodată regat, deține multe neamuri, nu are ogoare întinse; se mărginește cu Germania într-o parte; într-o altă parte sunt creștinii; [există] strămoși comuni și vla-hii, care sunt două rase mari și au regat și sunt păgâni). Față de paragraful asupra «provinciei Ungaria» din manuscrisul păstrat la Biblioteca Apostolica Vaticană, reprodus mai sus, textul din Cronichetta conține câteva deosebiri, dintre care unele majore.

⁴ *Ibidem*.

⁵ Dan Ungureanu, *Prima atestare a românilor sub numele de români*, https://www.academia.edu/44472261/Prima_atestare_a_rom%C3%A2nilor_sub_numele_de_rom%C3%A2ni.

În primul rând, s-a operat eliminarea etnonimului Rumeni, vreme ce, în loc de Valacchi, s-a adoptat forma bracchi, redată fără majusculă. Totodată, s-a înlăturat și precizarea potrivit căreia populația creștină din regat a fost alcătuită din unguri (Vngheri). Chiar dacă a renunțat la Rumeni, copistul a menținut aprecierea *che sono due grandi generazioni*, dar sesizând că numeralul *due* rămâne nemotivat, a adăugat înaintea de *bracchi* apelativul *avvi comuni*, ceea ce nu salvează totuși logica propoziției. Dacă omiterea etnonimului Vngheri s-ar putea datora unei neatenții a copistului, suprimarea lui Rumeni a reprezentat foarte probabil un gest premeditat, întrucât acesta nu numai că nu i-a perceput sensul exact, ci, mai mult, l-a considerat o intruziune. După cum se știe, până în epoca modernă, maniera de autodesemnare a românilor a rămas foarte puțin cunoscută popoarelor cu care aceștia nu coabitau sau cu care nu se învecinau în mod direct, astfel că procedura copistului din Toscana nu este de natură să surprindă. Substituirea lui Valacchi cu bracchi a constituit, de asemenea, un act conștient, cel care a comis-o realizând indubitabil sinonimia celor două etnonime, ambele, de altfel, în uz în cronicistica peninsulară medievală. Forma Bracchi a fost folosită de Giovanni Villani...”⁶.

Obsesia aproape compulsivă a lui Dan Ungureanu privind confuzia copiștilor din manuscrisul medieval, care face din litera „c” un „r”, explicându-se astfel folosirea din greșeală a etnonimului „ruman” (roman) ține mai degrabă de tezism și ideologie, decât de știință. E interesant cum adepții demitizării istoriei românilor identifică mereu subterfugii ideologizante pentru a destructura teoriei continuității daco-romane. Întotdeauna, numai la cronicile despre continuitatea și identitatea românilor în acest spațiu geografic dovezile au fost greșite de copiști în manuscrise? Subliniez că „rumeni și valachi” sunt păgâni numiți în sens religios – schismatici, adică nu erau catolici, ci ortodocși. Era o practică medievală curentă pe care Dan Ungureanu pare că nu vrea să o observe.

Un răspuns la această controversă poate veni și din literatură, nu numai dinspre istoriografie. Romancierul albanez de origine aromână Thanas Medi, care este considerat, de critica de specialitate, cel mai mare scriitor din Albania după Ismail Kadare, a scris un roman excepțional despre arhetipul ciobanilor valahi din Balcani: *Ultimul cuvânt al lui Socrat Bubā*⁷. În roman, autorul clarifică lucrurile privind denumirea autentică a vlahilor. Scriitorul s-a născut și a trăit în mijlocul unui spațiu pastoral dedicat transumanței, al vlahilor sau aromânilor din Albania. Scriitorul ne spune argumentat că întotdeauna ciobanii valahi și-au spus

⁶ vezi și V. Spinei, *Români și marea invazie mongolă în lucrările cronicarilor florentini din prima jumătate a secolului al XIV-lea*, în volumul *Închinare lui Petre S. Năsturel la 80 de ani*, 2003, p. 189-203.

⁷ Editura Eikon, București, 2020.

lor înșile „illo tempore”, doar „rămâni” sau „români”. Valahi le spuneau doar poarele și cronicile străine. Chiar denumirea de „aromân”, dată de scriitorii și cronicile secolelor al XVIII-lea și al XIX-lea pentru această populație latinofonă din Balcani, nu înseamnă că acești păstori își spuneau „aromâni”, ci pur și simplu „rămâni”, „rumâni” sau „români.” Până la urmă, termenul „român” provine de la „roman”, așa cum susține istoriografia română de la Grigore Ureche, Miron Costin, Dimitrie Cantemir și Școala Ardeleană încoace, ca urmași ai unei populații autohtone latinofone, ce a luat numele ocupantului, în speță ale cetățenilor Imperiului Roman. În arealul carpato-danubiano-pontic au venit, așa cum spunea Eutropiu, populații din toată lumea romană, după cucerirea traiană, deci nu doar din Peninsula Italică, ci, dimpotrivă, mai ales din Orient și partea răsăriteană a imperiului. Erau cetățeni romani, dar de etnii diferite, greci, sirieni, parți, din Africa de Nord etc. Acești coloniști din populații diverse posibil să fi vorbit acasă mai degrabă limba maternă, nu latina. Lingvistic, numele pe care și-l dădeau valahii din Balcani, conform lui Thanasi Medi, era „rămâni”. Ar putea fi o extracție din verbul „a rămâne”, adică autohtonii traco-iliro-geto-romani care spuneau la plural „rămânem” sau, la singular, „rămân”, celor care veneau din toate colțurile Asiei să ceară, vorba poetului, „pământ și apă”. Verbul „a rămâne” provine etimologic din latinescul *remanere*. Deci este tot o rădăcină lingvistică latină. Așadar, „rămân”, „rumân” sau „român” e posibil să provină și de la alt extract lingvistic, nu numai din mândria juridică a cetățeniei romane: *Civis romanum sum*. Sigur, este o ipoteză greu de probat, dar se pliază perfect pe încăpățânarea autohtonilor de a rămâne în acest spațiu balcanic imens din Acarnania – Pind până în Carpații Păduroși sau din Panonia până dincolo de Bug, localnici care și-au spus întotdeauna „români”.

Valahii erau recunoscuți ca daci la curtea împăratului Carol cel Mare de la începutul secolului al IX-lea

Imperiul Carolingian a intrat în istoriografie ca un termen care se referă la regatul francilor condus de dinastia Carolingiană din Evul Mediu Timpuriu. Carol cel Mare, care a trăit între anii 740 d.Hr. și 814 d.Hr., a fost marele rege al francilor din 768 până la moarte. El a fost fondatorul Imperiului Carolingian. În timpul domniei sale, a cucerit Italia și a fost încoronat Imperator Augustus de Papa Leon al III-lea, la 25 decembrie 800. Prin aceste cuceriri, Carol cel Mare a încercat să reînvie Imperiul Roman de Apus, astfel că a intrat în conflict cu Imperiul Roman de Răsărit. Carol cel Mare mai este considerat părintele fondator al Franței, dar și al Germaniei, iar unii istoriografi îl consideră chiar părintele Europei. A fost primul conducător al unui imperiu din Europa, de la prăbușirea Imperiului Roman, care și-a ales capitala la Roma, așadar era evident că se considera continuator al Romei.¹ Prin luptele sale de cucerire în Europa, Carol cel Mare s-a întâlnit cu... „dacii”, la începutul secolului al IX-lea, deși această populație autohtonă a fost numită, puțin mai târziu, „vlahi”, de cronicile slavo-germane, bizantine și apoi maghiare.

Cronicarul și funcționarul imperial Einhard, care mai era denumit în documente ca Eginhard sau Einhart, din latină, a trăit între anii cc. 775 – 14 martie 840 și a fost un recunoscut savant și curtean franc. Einhard ca fost slujitor dedicat al lui Carol cel Mare și al fiului său Ludovic cel Cuvios, scriind o operă monumentală, care este și o biografie a lui Carol cel Mare, intitulată *Vita Karoli Magni*, considerată „una dintre cele mai prețioase moșteniri literare ale Evului Mediu timpuriu”. În prima jumătate a secolului XX, cunoscutul istoric Alexandru Bărcăcilă, specializat în istoria antică și feudalismul timpuriu, a scris despre un subiect istoric astăzi destul de ocultat. Amintesc că Alexandru Bărcăcilă a fost fondatorul Muzeului Porților de Fier în 1912 și un istoric recunoscut în zona Olteniei și Banatului de Sud, despre care a scris studii științifice consistente, care astăzi, din nefericire, sunt uitate în colbul bibliotecilor și al arhivelor. Istoricul a fost un erudit al istoriei localităților de la clisura Dunării și a scris despre vechiul oraș Drobeta Turnu Severin. El a publicat o broșură uitată azi de către istoriografia

¹ vezi Nicu Pârlog, *Carol cel Mare – regele care a făurit Franța*, 23 mai 2012, în Descopera.ro și <https://revistamagazin.ro/cine-a-fost-charlemagne>.

română: „Dacia de la Dunăre” a *Analelor France din secolul al IX-lea. Evenimente și probleme*, apărută la Tipografia Colegiului Național Carol I din Craiova, în 1947. Broșura este un studiu extras din „Arhiva Olteniei”, nr. 131-148, ianuarie 1944 – decembrie 1946. Studiul este scris cu acribie și râvnă științifică, dar, din păcate, apărut în contextul complicat al comunizării brutale a României, nu a avut ecoul meritat în lumea academică și cu atât mai puțin în spațiul public. De aceea se explică faptul că nu a intrat în circuitul academic românesc din perioada comunistă, dar nici în cel post-decembrist, deși istoricul a fost o somitate, iar studiile sale sunt consistent construite pe școala pozitivistă germană. Istoricul se axează pe desființarea imperiului avar, dintre anii 791-798, de către împăratul franc Carol cel Mare. Francii au ajuns victorioși în zona Moraviei și Panoniei de azi, întâlnind în luptele lor neamuri diverse, dar și o populație, numită „daci”, în Moravia, Panonia și pe râul Oder, care sunt catalogați de istoric ca urmașii dacilor liberi rămași din vremea lui Burebista și în afara cuceririi traiane. Despre dacii din Panonia și Moravia a mai scris și Nicolae Iorga, dar Alexandru Bărcăcilă o face pe baza cronicilor din limba latină de la curtea împărătească a lui Carol cel Mare. Pe lângă slavi și bulgari, francii se izbesc de populația autohtonă a dacilor, numiți așa de către curteni, deși evident că această populație era influențată și de civilizația Imperiului Roman care a stăpânit Panonia și o parte din Austria până în la prăbușirea sa. Este interesant că la începutul secolului al IX-lea, populația autohtonă dacică atinsă de romanizare nu era încă numită în documente cu apelativele „vlahi” sau „valahi”, întrucât etnonimul acesta apare peste o sută de ani de la anul 800, ceea ce înseamnă că proto-românii încă mai aveau puternice conotații legate de tradițiile dacilor și nu intrase încă în mentalul colectiv occidental ca popor autohton latinofon. Vasile Bulgaroctonul îi menționează pe vlahi prima dată într-un „hrisov” din 980, în contextul Vlăhiilor din Peninsula Balcanică. Despre aceasta relatează și cronicarul bizantin Kekaumenos în secolul al XI-lea. Amintirea dacilor era încă destul de puternică în imaginarul popoarelor occidentale și a Imperiului Carolingian la sfârșitul secolului al VIII-lea. Istoricul Stelian Brezeanu consemna că prima mențiune bizantină a românilor nord-dunăreni sub etnonimul de daci a apărut în *Lexiconul Suidas* din secolul al X-lea. *Lexiconul* conține pasajul „dacii, care acum se numesc pecenegi”, ce se referă la realitățile etno-politice nord-dunărene. Deci termenul de „daci” a fost folosit până în secolul al X-lea pentru vlahii sau românii autohtoni, iar apoi, etnonimul „dac” devine „vlah” în cronicile epocii, referindu-se la populațiile autohtone romanizate și latinofone².

² Stelian Brezianu, *O istorie a Bizanțului*, Edit. Meronia, București, 2005, p. 188.

Și totuși, mai târziu, prin cronicile maghiare se amintește de un duce Gelu, „quidam balchhus”, la sfârșitul secolului al IX-lea în Transilvania de Nord-Vest. Ar fi interesant ca istoricii să cerceteze această translație desfășurată în secolul al IX-lea, de la denumirea de „daci” la cea de „vlahi”, când s-a produs acest declic documentar în mentalul cronicarilor germani, slavi și bizantini din Evul Mediu timpuriu. Posibil ca etnonimul de „vlahi” să fi fost preluat de cronicarii occidentali de la cei bizantini pentru a descrie o populație traco-dacică romanizată și latinofonă. Până la contactul direct dintre carolingieni și bizantini, cronicarii occidentali prefereau să numească această populație autohtonă din arealul Europei Centrale ca „daci”, urmașii dacilor lui Decebal. Era un etnonim intrat în mentalul colectiv occidental. Iar apoi, prin filiera bizantină, se trece de la etnonimul traco-dac la cel de „vlah”. Menționez că vechile cronici latine vorbeau de goți, vizigoți și țara „Dania”, ca urmași ai poporului dac, ceea ce arată puterea de seducție a civilizației dacilor în spațiul european. Conform hispanicilor sau ibericilor, dacii erau confundați cu vizigoții și sunt amintiți în secolul al VIII-lea în debutul luptei de Reconquista de sub stăpânirea maură. Dar acesta este un alt subiect, la care nu mă refer în acest studiu. Interesant e faptul că, la începutul secolului al IX-lea, populația din Panonia, Moravia și de pe Oder era denumită de cronicarii franci cu etnonimul de „daci”. Aici intervine rolul istoricului Alexandru Bărcăcilă de a lămuri problematica. Imperiul Carolingian s-a întins înspre teritoriile „vulgarilor”, controlând Panonia, dar și o parte din Croația. Documentele de curte amintesc de populații care azi nu mai există, dar și de poporul „timoceanilor”, care intră în conflict atât cu bulgarii, cât și cu francii sau croații. Istoricul sugerează că această populație de „timoceani” viețuia pe Valea Timocului, la sud de Dunăre, și a fost prinsă între luptele pentru putere dintre croați, Imperiul Bizantin, Imperiul Franc și Imperiul Bulgar. Țarul Omurtag, urmașul lui Krum (814-871), încearcă să preia controlul Panoniei cucerite de franci, dar și să se apere de jupanul croat Liudewit, ce stăpâna Panonia inferioară, și s-a răsculat atât împotriva francilor, cât și a bulgarilor.

Interesant este de reținut că ținutul dintre Dunăre și Tisa era denumit Dacia, iar în acest context „timoceanii” puteau fi un trib proto-român (vlahi), înainte de fi denumiți de cronicile bizantine, mai târziu, peste un secol, ca valahi. La 818, la împăratul Ludovic Piosul (814-840) se prezintă, în Aix-la-Chapelle, mai multe delegații „ai altor neamuri, al abordișilor și a lui Borna (Barna?), căpetenia gudscanilor, și al timoceanilor, cari de curând se despărțiseră de tovărășia cu bulgarii și se alăturase la țara noastră (Franța – imperiul franc). Totodată se prezintă delegați ai lui Liudewit, ducele Panoniei Inferioare, care urzind răzvrătirea, încearcă să învinuiască de cruzime și de trufie pe Codollaus, comite și prefect al

mărcii de Friul.” În acest text latin de la curtea Imperiului Franc avem deja o frescă a Balcanilor de Nord-Vest. Populația „timoceană” se rupe de Imperiul Bulgar și acceptă suveranitatea Imperiului Franc, perceput în epocă ca urmașul imperiului latin, prin încoronarea lui Carol cel Mare la Roma. Carol se considera Augustus Imperator Renovati Imperii Romani, împăratul Imperiului Roman restaurant. Populația de „daci”, cum apare în cronică în acest areal, sau de „timoceani”, adică populația proto-română, care va fi denumită peste un secol ca „valahi”, intră în componența Imperiului Carolingian, în ciuda răzvrătirii jupanului croat Liudewit și a Imperiului Bulgar care dorea să controleze zona. În cronicile vremii apare și tribul severilor, care au dat denumirea localității Severin (Turnu) de la clisura Dunării. Istoricul român sugerează că acest trib de „severini” ar fi de origine autohtonă daco-romană de la nord de Dunăre și făcea legătura prin limbă, comerț și religie cu „timoceanii” de la sud de Dunăre, totul sub control franc. Posibil ca imperiul lui Carol cel Mare să fi cuprins și o parte din Oltenia de azi, teorie oarecum susținută și de istoricul interbelic de origine slavă Faracis Dvornic³. În 818, jupanul croat Liudewit se revoltă împotriva Imperiului Franc, deși și-a trimis o delegație la împăratul franc să ceară drepturi peste Panonia Inferioară și să pună stăpânire pe timoceani, care erau deja independenți față de Imperiul Bulgar. Codolah, ducele franc al Panoniei, moare de friguri, fiind înlocuit de împărat cu Baldricus, care intră în luptă directă cu croații lui Liudewit pentru controlul Balcanilor de Vest și a Adriaticii. Lupta se dă la Culpa, între Borna, ducele Dalmației, care era fidel francilor, și Liudewit. Bătălia e indecisă. O parte dintre croați și sârbi rămân fideli Imperiului Carolingian. Armatele imperiale ajung în Panonia reușind să controleze o parte din Dalmația până pe Valea Tumocului. Liudewit a dus o luptă de hărțuire în anii 820 și 821 împotriva împăratului franc. Până la urmă, Liudewit a fugit în zonele controlate de bizantini și cade la înțelegere cu francii, iar într-o cronică din 822 reiese că timoceanii au pierdut independența, trecând de câteva ori sub stăpânirea croaților, bulgarilor și apoi a francilor. Până la urmă, teritoriul intră sub controlul Imperiului Bulgar. Liudewit este asasinat pe Sava în urma unei conspirații dintre franci și un despot local. Timoceanii reapar în 824 ca parte a Imperiului Bulgar în dispută cu francii. Dacii și timoceanii au fost în mijlocul disputelor dintre imperii. Cronicarul Einhard scria că Panonia stăpânită de franci se numește „Dacia – teritoriul dintre Dunăre și Tisa”. De asemenea, un cronicar din Ravenna secolului al VIII-lea, numea „Dacia” ținutul locuit de avari. Cucerirea Imperiului Avar de către împăratul franc Carol cel Mare era percepută de contemporani drept cucerirea Daciei.

³ *Bizanțul și Roma în secolul IX*, Paris, 1926, p. 12.

Subliniez că Țara Dacilor era întinsă conform cosmografiei epocii între Țara Marcomanilor (Ceho-Slovia) – Dunăre – Tisa – Olt și Ilyricum. Deci putem concluziona că Panonia și Valea Timocului din secolul al VIII-lea era considerată „Țara Dacilor”, tocmai teritoriul în care apar peste un secol menționați valahii și, bineînțeles, românii⁴. Anonimul cosmograf din Ravenna realiza că marea cucerire a lui Carol cel Mare asupra Imperiului Avar a însemnat de fapt și cucerirea Daciei în imaginarul colectiv al epocii.

În *Annales regni Francorum*, cronicarul lui Carol cel Mare, intelectualul Einhard, îi menționează pe daci ca fiind prezenți în regiunea bazinului mijlociu și superior al Tisei, către Morava și izvoarele Oderului, în fosta Iazigie din perioada antică. După o campanie militară victorioasă a lui Carol cel Mare, aflăm că acesta „...s-a întors în Franția în triumf, trecând pe la daci, iazigi, moravi...”. Este evident că locuitorii regiunii dintre Pannonia Inferioară și Dacia Traiană, numiți de către franci „daci”, sunt urmașii dacilor liberi din antichitate. Analele Regatului Francilor (lat. *Annales regni Francorum*, *Annales Laurissenses maiores*; ger. *Reichsanalen*) sunt niște scrieri medievale care ne oferă informații despre regatul francilor și conducătorii acestuia, în perioada 741-829. Analele reprezintă o sursă majoră pentru istoria politică și militară a epocii dinastiei carolingiene. Personajul principal este Carol cel Mare, împăratul francilor. Informațiile din *Annales regni Francorum* sunt prezente și în *Analele Sfântului Bertin* (lat. *Annales Bertiniani*), scrise în perioada 830-832, în Franția apuseană. În cea răsăriteană, informațiile din *Annales regni Francorum* supraviețuiesc în manuscrisele numite *Annales Fuldenses* (mănăstirea Benedictină Fulda) și au fost scrise aproximativ în aceeași perioadă, ca un răspuns la *Annales Bertiniani*. În *Annales regni Francorum*, cronicarul lui Carol cel Mare, Einhard, îi menționează pe daci în regiunea bazinului mijlociu și superior al Tisei, către Morava și spre izvoarele Oderului, în fosta Iazigie din perioada antică. După o campanie militară victorioasă, regele franc „...s-a întors în Franția în triumf, trecând pe la Daci, Iazigi, Moravi...” Este evident că locuitorii regiunii dintre Pannonia Inferioară și Dacia Traiană, numiți de către franci „daci”, sunt urmașii dacilor liberi. Și geograful anonim din Ravenna atribuie Daciei teritoriul dintre Tisa și Dunăre. La vremea acestuia, teritoriul respectiv, numit Avarica Barbaria făcea parte din Khaganatul Avar, geograful informându-ne că „în Dacia (teritoriul dintre Tisa și Dunăre) locuiesc avarii”.

Carol cel Mare a considerat că nu este în interesul imperiului să stăpânească și Iazigia, urmând ca după cucerirea și desființarea statului avar să-și limiteze gra-

⁴ Alexandru Bărcăcilă, *Dacia de la Dunăre a anelelor france din secolul al IX-lea*. Extras din „Arhivele Olteniei”, Anul XXIII-XXV, Nr. 131-148, 1944-1946, p. 3-25.

nițele Imperiului Carolingian la Dunărea panonică. În luptele sale a ajuns la timoceanii din Valea Timocului dincolo de Dunăre. Termenul de „Dacia” apare în cronicile francilor, făcându-se referire la triburile slave ale obotriților, care, după spusele lui Einhard, locuiesc în Dacia, fiind numiți și „raedenecenți”. Despre acești slavi aflăm că sunt vecini ai bulgarilor, având Dunărea ca linie de marcaj între Dacia și Țaratul Bulgar. În acest context, se poate trage concluzia că, în secolul al IX-lea, bulgarii nu stăpâneau și teritoriul de la nord de Dunăre, așa cum afirmă istoricii lor. Dar să remarcăm că aceste triburi de slavi puteau fi de „daci” sau valahi. De altfel, în istoriografia modernă bulgară și în o bună parte din cea internațională, pentru Țaratul Bulgar, istoricii folosesc numele de Primul Țarat Bulgar (681-1018), iar statul întemeiat de dinastia valahă a Asăneștilor poartă numele de Al Doilea Țarat Bulgar (1185-1396)⁵. „Timoceanii” dovedesc existența unei populații proto-române care trăia pe ambele maluri ale Dunării în zona Clisurii Dunării, care se lupta pentru independență atât cu bulgarii, cât și cu francii. Vă prezint un extras în latină din cronică francă în care se amintește de Dacia, care în secolul al IX-lea era „țara vlahilor”, adică a românilor:

„DCCCXXIII. [...] Quo cum venisset et ibi natalem Domini celebrasset, allatum est ei, quod legati regis Bulgarorum essent in Baioaria; quibus obviam mittens ipsos quidem usque ad tempus congruum ibidem fecit operiri. Caeterum legatos Abodritorum, qui vulgo Praedenecenti vocantur et contermini Bulgaris Daciam Danubio adjacentem incolunt, qui et ipsi adventare nuntiabantur, ilico venire permisit. Qui cum de Bulgarorum iniqua infestatione quererentur et contra eos auxilium sibi ferri deposcerent, domum ire atque iterum ad tempus Bulgarorum legatis constitutum redire iussi sunt.”

De asemenea, „dacii” și Dacia mai sunt din nou pomeniți indirect într-o mărturie după moartea lui Carol cel Mare:

„În anul 824, regele Bulgarilor Omurtag trimite delegați cu scrisori la Împărat, ca pentru a încheia pace. Împăratul ascultându-i..., pe drept surprins de noutatea acestui demers, trimite cu acești delegați la regele bulgar pe un anume Mechelmus din Bavaria, ca să cerceteze mai de aproape temeiul acestei delegații, nemaipomenite până atunci în Franca [...] La Aix-la-Chapelle după sărbătoarea Nașterii Domnului, i se vestește Împăratului că au sosit în Bavaria delegații regelui Bulgariei. Trimite înaintea lor, dispunând ca ei să aștepte acolo până la timpul oportun. Vestindu-i-se însă că vin delegații abodrigilor (obodriți, trib slav), îndeobște numiți praedenecenți, care vecini cu bulgarii locuiesc în Dacia de la Dunăre, dispune ca aceștia să vină îndată. Ei se plâng

⁵ vezi Mihai Dragnea, *Dacii în analele france (secolul al IX-lea)*, „Art-Emis”, 22 octombrie 2012, <https://www.art-emis.ro/istorie/dacii-in-analele-france-secolul-al-ix-lea>.

de încălcările nedrepte ale bulgarilor și cer să li se dea ajutor împotriva lor. Sunt trimiși înapoi în țara lor și li se rânduiește să vină la data hotărâtă pentru delegații bulgarilor.”

Harta ținuturilor dunărene în epoca lui Carol cel Mare a fost realizată în viziunea lui Al. Bărcăcilă. Este un document care atestă o Panonia controlată de „daci”, de fapt de către proto-români, care vor fi numiți puțin mai târziu „vlahi”⁶. De rezumat la final este faptul că întinderea Imperiului Franc s-a lovit la Dunăre și Tisa de autohtonii daci, care erau deja în secolul al IX-lea un popor cu o identitate proprie, de români sau vlahi. Subliniez că Panonia era, în secolul al IX-lea, înainte de venirea triburilor maghiare, „ținutul Daciei”, conform cronicilor scrise în latină de franci.

⁶ vezi Alexandru Bărcăcilă, *op. cit.*